

**Взаємозв'язок психологічних особливостей особистості з вибором
екстремальної професії**

Світлична Наталія Олександрівна

Кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри психології
діяльності в особливих умовах

Національного університету цивільного захисту України

м. Харків, Україна

Вибір професії, або професійне самовизначення – основа самоствердження людини в суспільстві, одне з головних рішень у житті. Вибір професії – це не одномірний акт, а процес, що складається з ряду етапів, тривалість яких залежить від зовнішніх умов і індивідуальних особливостей суб'єкта вибору професії.

Професійна діяльність є невід'ємною складовою життя людини, важливим засобом її формування і розвитку як особистості. Будь-яка професія накладає відбиток на особистість людини, поступово міняючи її поведінку в цілому. При цьому систему особистісно-діяльнісних відносин характеризують динамічність і взаємна адаптація її компонентів.

В даний час розширюється перелік професій, що пред'являють до людини значні вимоги, які пов'язані з надмірним інтелектуальним і психоемоційним навантаженням, з високою вірогідністю дії екстремальних чинників. До таких професій відносять військових, пожежних, рятувальників, працівників правоохоронних органів тощо.

Трудова діяльність даних професійних груп часто проходить в умовах, що вимагають посиленої витрати внутрішніх резервів людини. Тривалі значні навантаження без достатніх умов для повного відновлення сил, соціальна депривація надають найбільш несприятливу дію на суб'єкта, іноді повністю дезорганізуючи його трудову діяльність.

Повсякденна служба працівників ДСНС України протікає в динамічній, складній, швидко змінній обстановці, що характеризується дією екстремальних чинників, і вимагає від працівників високого професіоналізму і психологічного здоров'я.

Вивчення особливостей професії пожежного-рятувальника і психофізіологічних особливостей працівника пожежно-рятувальної служби зустрічається в роботах Нецького Г.О., Леві М.В., Чурсіна І.Г., Медведєва В.І., Єфанової І.Н., Мар'їна М.І., Ловчана С.І. тощо.

В той же час відповідно думки фахівців (Нечипоренко В.В., Пушкарьова А.Л., Човдирової Г.С.) у сучасній психологічній літературі, присвяченій проблемам фахівців екстремального профілю діяльності, приділяється порівняно мало уваги психологічним наслідкам впливу особливих умов повсякденної службової діяльності[1]. Питання про психопрофілактичну і реабілітаційну допомогу працівникам ДСНС, найбільш ефективних механізмів її організації залишається як і раніше відкритим. В світлі вищесказаного вивчення психологічних особливостей, що детермінують вибір професій екстремального профілю, набуває особливої актуальності [2].

Як чинники, що визначають екстремальність діяльності, розглядають наступні: небезпека, трудність, новизна, відповідальність, загроза масової поразки, стихійні лиха, нічні зміни, надлишок суперечливої інформації, надмірна психічна напруга і високі фізичні навантаження, дії несприятливих кліматичних, мікрокліматичних умов проживання і так далі.

Разом з вивченням професійно важливих ознак потрібно звертати увагу на індивідуальні особливості людини, на індивідуальний стиль її роботи, як один із способів адаптації людини до професії. Для того, щоб зрозуміти індивідуальні особливості, індивідуальний стиль діяльності, потрібно проводити порівняльний аналіз тих працівників, які виконують одну і ту ж роботу, використовуючи при цьому різні прийоми і дії. Роль індивідуально-психологічних особливостей особистості в праці полягає в тому, що від них залежить вплив на діяльність різних психічних станів, які викликаються

неприємною обстановкою, надзвичайними подіями. Від них залежить вплив різних чинників, що визначають рівень нервово-психічної напруги. Одним із завдань професійного відбору є не допустити до даної діяльності осіб, які не мають необхідних властивостей особистості.

У дослідженні брали участь курсанти факультету пожежної безпеки НУЦЗУ в кількості 31 особи і студенти інженерно-фізичного факультету ХПІ у кількості 34 осіб. Всі респонденти – чоловічої статі. Вік досліджуваних – 19-20 років.

Результати діагностики акцентуацій характеру показують, що у досліджуваних 1 групи найбільш вираженими характерологічними рисами є: збудливість ($14,6 \pm 2,6$ балів), гіпертимність ($13,3 \pm 2,5$ балів) – ці риси досягають рівня акцентуованості. У середньому ступені виражені: дистимічність ($10,5 \pm 3,1$ балів), застрягання ($10,4 \pm 2,1$ балів), циклотимічність ($10,2 \pm 2,3$ балів) і демонстративність ($9,4 \pm 1,7$ балів). У досліджуваних 2 групи рівня акцентуованості досягають наступні показники: гіпертимність ($14,6 \pm 3,1$ балів), демонстративність ($13,6 \pm 3,1$ балів) і застрягання ($12,7 \pm 2,2$ балів). На середньому рівні представлені - циклотимічність ($11,3 \pm 2,7$ балів), збудливість ($10,2 \pm 1,7$ балів), дистимічність ($9,5 \pm 1,3$ балів) і емотивність ($8,5 \pm 1,9$ балів). Риса, виражені на середньому рівні, більшою мірою схильні до ризику переростання в акцентуацію. Також нами виявлені значущі відмінності між показниками досліджуваних 1 і 2 груп за шкалами: демонстративність ($p \leq 0,05$) і збудливість ($p \leq 0,05$) за критерієм Ст'юдента. Демонстративність більшою мірою притаманна студентам ХПІ, а збудливість – курсантам НУЦЗУ.

Аналіз показників особистісних факторів, що відносяться до інтелектуального блоку, свідчить про те, що досліджувані обох груп мають достатній рівень розвитку абстрактно-логічного мислення, високу здібність до навчання, добре сприймають і засвоюють нову інформацію, терпимо відносяться до неясної і суперечливої інформації. Тобто, вибір професійної діяльності екстремального типу не залежить від інтелектуальних особливостей особистості.

Аналіз показників емоційно-вольового блоку факторів вказує на те, що особи, які обрали екстремальну професію мають такі якості, як: достатню емоційну стійкість, несентиментальність, реалістичність. А ті, що не обрали: низький рівень моральних установок, недостатню організованість і планомірність діяльності, незадоволеність прагнень.

Аналіз показників комунікативного блоку дозволяє говорити про те, що у осіб, що обрали екстремальну професію, спостерігаються: розсудливість, серйозність контактів, підозрілість, схильність все ускладнювати.

Таким чином, проведене нами дослідження особистісних особливостей осіб, які обрали екстремальний тип професії, дозволяє стверджувати, що на цей вибір більшою мірою впливають емоційно-вольові якості особистості, в меншій – комунікативні і практично зовсім не впливають – інтелектуальні.

Дослідження самооцінки показало, що у досліджуваних 1 групи переважає завищена самооцінка за невротичним типом, а у досліджуваних 2 групи адекватна (значущих відмінностей не виявлено). Це говорить про те, що у курсантів НУЦЗУ переважає ідеалізоване уявлення про свою особистість, свою цінність для оточуючих. Вони не бажають визнавати власних помилок, ліні, недоліку знань, неправильної поведінки, часто стають жорстким, агресивним, незлагодним.

Мотиваційні профілі курсантів НУЦЗУ та студентів ХПІ суттєво відрізняються. Для курсантів НУЦЗУ найбільш значущими у професійній діяльності є: цікава робота, визнання і соціальні контакти; найменш значущими – креативність, взаємини і умови роботи. Для студентів ХПІ найбільш значущими у професійній діяльності є: винагорода, взаємини, цікава робота; найменш значущими – умови роботи, креативність, досягнення.

Нами отримані значущі відмінності між виборами наступних мотиваційних чинників досліджуваними: винагорода більш значуща для студентів ХПІ ($p \leq 0,05$ за критерієм Фішера), структурування роботи більше значущо для студентів ХПІ ($p \leq 0,05$), взаємини більш значущі для курсантів НУЦЗУ ($p \leq 0,01$).

Таким чином, дослідження особливостей професійної мотивації курсантів НУЦЗУ та студентів ХПІ показало, що у студентів ХПІ вона більшою мірою сформована, ніж у курсантів НУЦЗУ. Вона має змістовно різний характер.

Суттєвих розбіжностей у показниках складових життєстійкості у осіб, які обрали екстремальну професію, у порівнянні з особами, які обрали професію, не пов'язану з діяльністю в особливих умовах. А саме: показник за шкалою «Контроль» значущо вищий у студентів ХПІ ($p \leq 0,05$ за критерієм Стюдента). Це вказує на те, що ці досліджувані впевнені в собі, мають інтернальний локус контролю, переконані у тому, що саме вони обирають чим їм займатися.

Показник за шкалою «Прийняття ризику» значущо вищий у курсантів НУЦЗУ ($p \leq 0,05$). Це означає, що ці досліджувані впевнені у тому, що все, що з ними відбувається у житті, сприяє їх розвитку за рахунок того досвіду, який вони набувають. Вони готові активно діяти навіть у тих ситуаціях, які не передбачають гарантований успіх, не прагнуть комфорту та безпеки.

В цілому рівень розвитку життєстійкості декілька вищий у курсантів НУЦЗУ, ніж у студентів ХПІ, що вказує на спроможність курсантів більшою мірою опиратися стресу за рахунок більш стійкого подолання (копінгу), сприймати певну кількість стресів, як незначущі.

Отримані дані дали нам підстави для розробки соціально-психологічного тренінгу, метою якого є оптимізація психологічних особливостей курсантів НУЦЗУ.

Література:

1. Пушкарев А. Л. Посттравматическое стрессовое расстройство, диагностика и лечение, психофармакотерапия, психотерапия / А. Л. Пушкарев, В. А. Доморацкий, Е. Г. Гордеева. – М. : Изд-во ин-та психотерапии, 2000. – 128 с.
2. Човдырова Г. С. ПТСР и проблемы реадaptации сотрудников ОВД и ВВ к психосоциальным условиям / Г. С. Човдырова // Психопедагогика в правоохранительных органах. – 1997. – № 2(6). – С. 24.